

Tabu teme v literaturi v kontekstu biblioterapije: primer romana Slavenke Drakulić *Kot da me ni*

dr. Anja Mrak

Roman Slavenke Drakulić *Kot da me ni* predstavlja svojevrsten izziv za pogovor z mladimi, saj kot pripoved o travmatični izkušnji posega na eno od najobčutljivejših področij, na področje spolne nedotakljivosti, obenem pa kot vojni roman podrobno prikazuje nedojemljive zločine proti človeštvu, storjene na podlagi nacionalne in verske pripadnosti. Roman je umeščen tudi v leta 2019 posodobljeno berilo in učbenik za gimnazije ter štiriletne strokovne šole *Branja 3* in je namenjen obravnavi v 3. letniku.

Branja 3 po uvodni kontekstualizaciji ponudijo odlomek, ki nazorno prikazuje osrednjo tematiko romana – zlorabo večinoma bošnjaških Muslimank v taboriščih med vojno po razpadu Jugoslavije. V delu spremljamo neimenovano žensko S., ki jo srbska nacionalistična vojska zapre v taborišče, v katerem je skupaj z ostalimi ujetnicami podvržena vsakodnevemu posiljevanju, mučenju in poniževanju. Pripoved o travmatični izkušnji je podana neposredno prek intimnih dnevniških zapiskov, ki s krajevno in časovno oznako na začetku vsakega poglavja veristično prikazujejo nedojemljivo krutost zlorabe ženskega telesa v kolesju vojne.

Krožna zasnova romana – pripoved se začne v porodnišnici v Stockholmu in se nato retrospektivno po kronološkem zaporedju spet izteče v izhodiščno točko – s sprejetjem otroka, spočetelega s posilstvom, simbolično vendarle nakazuje prekinitev nenehnega vračanja v izhodiščno točko travme. Čeprav Slavenka Drakulić za glavno osebo izbere nesentimentalno pripovedovalko, izobraženo učiteljico na vasi, se v pripovedi čuti kolektiv-

¹ Podrobnejša obravnava omenjene tematike je na voljo v članku »Kako poučevati nepredstavljivo: vojni roman Slavenke Drakulić *Kot da me ni* pri pouku književnosti«, objavljenem v reviji *Primerjalna književnost* (2022).

nost izkušnje vojnega nasilja, ki so mu podvržene ujetnice v tako imenovani »ženski sobi«, kar odgovarja dejstvu, da je avtorica vsebino za roman črpala iz dejanskih pogovorov s posiljenimi ženskami.

Roman s tem posega na področje pričevanjske literature. Kompleksnost skupka pripovedi o travmi in psevdoosebnega pričevanja postavlja učitelja oziroma biblioterapevta pred zahtevno nalogo senzibilne obravnave krutosti taboriščne izkušnje in nacionalnega sovraštva, ki ne ostaja zamejeno znotraj fikcionalnega prikaza, ampak prehaja v kolektivno resničnost našega neposrednega geografskega območja ter v skupni zgodovinski in spominski okvir.

Slog Slavenke Drakulić je novinarski, verističen in neizprosni; predoči nam nasilnost posega v žensko telo, ki v nadaljevanju pridobi izrazito vojaške konotacije. Obravnava romana, ki nazorno prikazuje travmatično vojno izkušnjo, zlorabo in nasilje, predstavlja kompleksen pedagoški in biblioterapevtski izziv. Do tematike je treba pristopiti strokovno in tehtno, obenem pa etično in zrelostno primerno glede na ciljno populacijo. Pomembna je priprava dijakov oz. sodelujočih na biblioterapiji na obravnavo občutljive teme spolnega nasilja s predhodno napovedjo tematike obravnave, ki je čustveno zelo zahtevna. Obravnavani roman namreč ostro zareže v konceptualno okolje, saj izhaja iz skupnega geografskega okolja in soodvisno prepletene polpretekle zgodovine, zato je potrebna tudi dobršna mera senzibilnosti in nepristranskosti pri obravnavi pripovedi o nasilju s strani srbskih vojakov nad večinoma bošnjaškim in muslimanskim prebivalstvom. Pomembno je ustvariti varen in empatičen prostor, v katerem je vsem dana možnost, da se na obravnavano tematiko odzovejo in jo ozavestijo.

Poleg literarne analize je pomembna tudi ustrezna zgodovinska kontekstualizacija, ki pomaga pri razumevanju romana, zato je ključno, da se kot

pedagogi in biblioterapevti podrobno izobrazimo o družbeno-političnih silnicah, ki uokvirjajo pričujočo pripoved. Sodelujočim je treba natančno predstaviti kompleksno korelacijo med spolom in etnično pripadnostjo ter vojnim nasiljem, ki ga lahko povežemo z nacionalističnimi tendencami za nasilno vzpostavitev etnično »čistega« območja. Roman nam tako ponuja izhodiščno točko za razpravo o vlogi in položaju žensk znotraj skupnosti, kako sta spol in narodna ali etnična pripadnost medsebojno prepleteni kategoriji, ki se v vojnih časih stopnjujeta v zastrašujoče razsežnosti. Pri obravnavi romana, izhajajočega iz tako kompleksne družbeno-politične resničnosti, je treba paziti na preveliko posploševanje, saj lahko pride do nehotene insinuacije skrajne stopnje patriarhalne mizoginije muslimanske skupnosti. S preveč posplošeno in poenostavljeno razlago se lahko bošnjaško muslimansko skupnost nenamerno predstavi kot povsem homogeno in skupnostno organizirano tako, da vojne zločine nad ženskami vidi v luči oskrunitve njihove »časti« in zato žrtve izključi iz družbe. Pri tem lahko nehotite odzvanja ideja, da se stigmatizacija posiljenih žensk dogaja le pri Muslimanih. Čeprav že sam roman opozarja na narodnostno, etnično in versko mešano prebivalstvo, uvodni tekst v berilu travmatično izkušnjo posilstva močno navezuje na versko pripadnost. Pri obravnavi pričujočega romana moramo zato paziti, da ne poustvarjamo orientalistične podobe o posiljeni muslimanski ženski kot ultimativni žrtvi znotraj lastne skupnosti.

Presenetljivo je tudi, da spremno besedilo v *Branjih 3* omenja zgolj žrtve vojne v Bosni in Hercegovini, ne pa tudi storilcev. Pri obravnavi tako zahtevne problematike, kot so vojni zločini na etnično in narodnostno mešanih območjih, se je treba zavestno izogniti pretiranemu posploševanju in pristranskosti. Zlasti pa moramo upoštevati pogosto narodnostno mešano strukturo našega ožjega geografskega področja, zato je nujna skrajna stopnja senzibilnosti in faktografske objektivnosti.

Vojne zločine so izvajali posamezniki znotraj oboroženih sil Republike Srbske in različnih srbskih paravojaških skupin. Slika nikakor ni črno-bela, saj so bili vojni zločini storjeni tudi s strani hrvaških in bosansko-hercegovskih oboroženih sil ter celo pripadnikov mirovnih sil Organizacije združenih narodov. V tem oziru je zlasti pomembna ustreznost jezikovna občutljivost, da na primer ne pride do posploševanja in enačenja Srbov z vojnimi zločinci in posiljevalci. Tudi protagonistka S. o njih razmišlja: »A tudi vojaki niso več ljudje, le da se tega bore malo zavedajo. V očeh deklet so se spremenili v nevarne odposlance neke nadosebne sile, ki jih žene, da z njimi počnejo, kar pač počnejo. S. je sprevidela, da so tudi oni ujetniki brez osebnosti, brez obraza. Njihova telesa in volja prav tako pripadajo nekemu drugemu – vojski, vodji, narodu.« (Drakulić 81).

Umestitev romana *Kot da me ni* v nabor izbranih del v *Branjih 3* kaže na pomembne premike pri razširjanju učnega gradiva pri pouku književnosti s sodobnimi in aktualnimi temami. Spolno nasilje je še vedno vse pre pogosto zavito v molk, zato je vključitev romana z eksplicitno tematiko spolnega napada ne le dobrodošla, temveč nujna izbira, ki odpira prostor za to problematiko pri pouku književnosti oziroma v okviru biblioterapije (oziroma kot razmišlja S.: »Molk nas ščiti, vendar ščiti tudi posiljevalce.« (Drakulić 146)).

Ključno je, da sodelujoče pred branjem pripravimo na zahtevno vsebino, s katero se bodo srečali. Obravnava spolnega nasilja lahko namreč sproži stresen odziv kot odgovor na preteklo travmatično izkušnjo, zato je, kot poudarja Ashley Valanzola, pomembno, da pozorno spremljamo znake vsakršnih atipičnih sprememb vedenja (185). Tudi sicer lahko čustveno zahtevne teme sprožijo travmatsko reakcijo (nelagodje, strah, jezo, žalost), zato je treba skrbno slediti individualni in kolektivni dinamiki v razredu. Sodelujočim moramo ponuditi možnost, da se umaknejo, dolžni

pa smo jim omogočiti tudi ustrezno psihosocialno pomoč v primeru stiske (185, 193). Pri pripravi na obravnavo tovrstnih besedil je zlasti pomembna ustrezna družbeno-politična in zgodovinska kontekstualizacija, ki delo postavi v primeren okvir. Izogibati se moramo pretiranemu posploševanju in podajanju preveč enostavnih zaključkov z namenom, da bi zamejili potencialne odzive sodelujočih. Sodelujočim moramo dati priložnost, da se odzovejo na obravnavano tematiko, obenem pa moramo postaviti jasne meje v primeru neprimernih komentarjev in opazk. Z zagotavljanjem ustreznega nivoja komunikacije vzpostavljamo varno in spoštljivo okolje, v katerem spodbujamo izražanje mnenj in občutkov o prebranem. Biblioterapevt mora pripraviti premišljene iztočnice za vodeno diskusijo, ki vključujejo emocionalno komponento in možnosti za reflektivno izražanje.

Aktualni družbeni problemi in etična vprašanja so in morajo ostati del pouka književnosti, kar se odraža tudi v posodabljanju in dopolnjevanju gradiv za pouk književnosti. Pomembno je, da prepoznamo njihovo uporabnost v okviru biblioterapije. Literatura je eden od primarnih prostorov za srečevanje z Drugim, kajti omogoča nam izkustvo, ki nam bi bilo sicer nedosegljivo, obenem pa odpira varen prostor tudi za vpogled v ekstremnost travmatične izkušnje. Kompleksnost obravnave pripovedi o travmi od učiteljev in biblioterapevtov terja poglobljeno znanje in veliko mero senzibilnosti pri spopadanju s čustveno zahtevnimi temami, zato je pomembno, da smo pri pouku pozorni na ustrezno zasnovan didaktični instrumentarij, izčrpno kontekstualizacijo in občutljivo rabo jezika. Znotraj varnosti fikcionalnega okolja lahko z odkritim pogovorom o težkih in mučnih temah, kot so posilstvo, nasilje in genocid, predremo molk, ki jih vse prevečkrat obdaja. Roman *Kot da me ni* zahteva tudi poglobljeno družbeno-politično razlago z ozirom na pogosto narodnostno mešano sestavo oddelkov.

Roman Slavenke Drakulić *Kot da me ni* s pretanjenim vpogledom v brutalnost izkušnje vojne in preizpraševanjem možnosti prekinitve neprestano ponavljajočega se (etničnega) nasilja naslavlja temeljna etična vprašanja, ki ne smejo manjkati tako znotraj družbeno ozaveščenega pouka književnosti kot širšega biblioterapevtskega dela.

Bibliografija

Drakulić, Slavenka. *Kot da me ni*. Prevod Sanja Polanc. Ljubljana: Center za slovensko književnost, 2002.

Valanzola, Ashley. »Student disclosure: The aftermath of teaching about sexual violence in the classroom«. *Review of Education, Pedagogy, and Cultural Studies* 43,2 (2021): 185–203. DOI: 10.1080/10714413.2021.1911615 (dostop 5. 6. 2024)